

שיקולים אלה מחייב שינוי עקרוני ולא רק חיפוש אחרי "תיקונים" מקומיים לבעיות מעשיות שונות.

נישואין דתיים בחברה רב תרבותית

הפגיעות החמורות והמגוונות בזכויות אדם, כשלעצמן, יכלו להספיק כדי לבסס טיעון חזק לטובת הכרעה על ביטולו של המונופול הדתי בענייני נישואין וגירושין. אלא שלצד פגיעות כאלה למונופול הדתי יש גם תרומה חשובה לערכים חשובים, שיש המתארים אף אותם כחלק משיח זכויות האדם, כגון הזכות לתרבות. כך למשל, נטען כי "ליצירי אנוש יש זכות לתרבות – לא לתרבות כלשהי, אלא לתרבותם הם"¹²¹. לזכות זו כמה היבטים: קיום אורח חיים ללא הפרעה, תוך הכרה בו מצד החברה הכללית, ותוך מתן האפשרות מצד המדינה לפיתוח אורח חיים זה.¹²² מספר הצדקות ניתנו לזכות לתרבות, ולדוגמה: ביסוסה על הזכות לחירות, הכוללת את האפשרות הניתנת לכל אדם לבחור מתוך ההקשר התרבותי שלו.¹²³

ההצדקה לזכות לתרבות מושמעת בדרך כלל על ידי קבוצות מיעוט שחוקי המדינה אינם מאפשרים להן לשמור על מרכיבים חשובים של זהותן בשל התנגשות בין שמירה על מרכיבים אלה לבין חוקי המדינה. לצורך ההערכה של טיעון זה בהקשר להסדר הנישואין החל בישראל נצטרך להבחין בין הדרישות הטבעיות של הזכות לתרבות, שאותן נרצה לקיים בישראל, לבין היבטים של המונופול הדתי שאינם מתחייבים מזכות זו. בפרק זה נסקור כמה טיעונים לטובת המצב הקיים המתבססים על הזכות לתרבות. אלה הם טיעונים חשובים. עם זאת, לדעתנו הם מצדיקים שמירת מקום של כבוד לחירות של בני זוג לבחור בנישואין וגירושין דתיים, אולם לא בכפייתם של הכול להינשא רק במסגרתם.

האינטרס של קהילות בשימור לכידותן. אין ספק כי אורח חיים דתי הוא חלק חשוב מאוד מתרבותם של שומרי מצוות (ולעתים אף מגדיר תרבות זו) וכי הנישואין הדתיים נתפסים כבעלי מטען סמלי רב משמעות בעבור קבוצות האוכלוסייה המבקשת לשמר אותם (שהיא מן הסתם רחבה יותר מקבוצת שומרי המצוות). יתר על כן, לכל קבוצה תרבותית ולאומית יש אינטרס לשמור על לכידות. מתן האפשרות לנישואין אזרחיים עלול לפגוע בלכידות הקיימת בקרב הציבור היהודי בשל שתי סיבות עיקריות: האחת, החשש כי במסגרת של נישואין אזרחיים יתקיימו נישואין בין חברי קהילות דתיות שונות, והשנייה, החשש כי נישואין אזרחיים יעודדו יצירת "ספרי יוחסין", ופיצול דה-פקטו של החברה היהודית בישראל לכמה קבוצות שאינן מתקשרות זו עם זו. טיעונים אלה אינם

מוגבלים לקבוצה היהודית במדינת ישראל. טיעונים להכרה בתרבות על ידי המדינה מושמעים אף ביתר שאת על ידי קבוצות מיעוט, שתרבות הרוב מאיימת להטמיע אותן.

לדעתנו, למרות הטענות הללו, אופייה היהודי של המדינה – אף אם הוא מתפרש כעניין דתי, פירוש שכפי שכתבנו למעלה, שנוי במחלוקת – אינו מקנה תוקף מיוחד לטיעון זה לטובת מונופול דתי על נישואין וגירושין. זה הוא טיעון כבד משקל, שאנו מקבלים אותו לטובת הכרה מלאה בחירותם של פרטים לבחור נישואין דתיים, ואף באימוץ עמדות חינוכיות המעודדות אנשים לתת משקל חשוב ליצירת קשר נישואין בתוך תרבותם ובצורה המשקפת אותה. ברם אין זה טיעון בעד מסגרת משפטית שאינה מאפשרת נישואין בדרך לא דתית. יתרה מזו, מונופול דתי כזה עלול אף להחליש את המשמעות התרבותית-חינוכית של לכידות קהילתית תרבותית.

תרומה ליציבות הנישואין בחברה. ועוד נימוק תרבותי בזכות המשך ההסדר הקיים: הפער בין הדין הדתי לדין האזרחי, ומצב של ריבוי תרבויות בכלל, ותרבויות דתיות בפרט, יכול לשקף גם פערים בין גישות שונות ביחס לדמותו של מוסד הנישואין, וביחס לתפקיד המדינה בקידום תפיסה כזו או אחרת של משפחה ושל נישואין. תפיסה דתית נוטה להיות תפיסה שמרנית של הנישואין, הכוללת הגבלות חמורות על פירוק הנישואין ועל קשרים עם בני זוג אחרים במהלכם. תפיסות לא דתיות יכולות לנוע בין שמרנות לבין תפיסה ליברלית-אינדיבידואליסטית של מוסד הנישואין, העשויה לראות בנישואין מסגרת רצונית, ולכן להשאיר את ההחלטה על נסיבות היציאה ממנה לבחירת בני הזוג (גם באורח חד-צדדי). תוצאה אפשרית נוספת שלה היא יחס לא נוקשה כלפי קשרים זוגיים מחוץ למסגרת הנישואין.¹²⁴ מדינה הנותנת מונופול לגישות דתיות תיטה בהכרח לשמרנות, ואילו גישה אזרחית יכולה לנוע בין עמדה אגנוסטית ביחס למוסד המשפחה לבין עמדה אחרת שאינה בהכרח מושפעת על ידי המסורת הדתית. גישה דתית מציגה את עצמה ככזו המממשת ערכים חברתיים מרכזיים, ובעיקר את ערך המשפחה. גישה ליברלית-אינדיבידואליסטית מציבה את האינטרס האישי של בני הזוג כערך מרכזי שאיננו פחות בחשיבותו.¹²⁵ על כן, כפיית מוסד הנישואין הדתי על הכלל עשויה לשרת אינטרס ציבורי-חברתי גם בהיבט הזה, שתכליתו שמירה על יציבות מוסד הנישואין בחברה.

לטעמנו, גם נימוק זה, הנוגע לרצון לשמר יציבות ולקבע את חשיבותו של מוסד הנישואין, אין בו כדי להצדיק מונופול דתי. אנו אמנם סבורים שחשוב שהמדינה תשדר יחס של כבוד למוסד הנישואין וליציבותו – עמדה הנשענת בין השאר על אפיונה של המדינה כיהודית – אולם השגת מטרה חשובה זו אינה מסתייעת בהכרח